

چگونگی پیشگیری از قاچاق دارو

مسعود بیرانوند، مریم اجاقی^۲

چکیده

جرم‌انگاری و برخورد کیفری توسط دولت با مجرمین، برجسته‌ترین شکل برخورد با جرم و مجرم می‌باشد، به همین علت نخستین کاربردهای سیاست جنایی در معنایی معادل حقوق کیفری یا سیستم کیفری که مبتنی بر جرم، مجازات و قانون می‌باشد، تعیین شده است. از جمله مواردی که سیاست کیفری پیش‌بینی شده در مورد آن قابل بررسی است، قاچاق داروهای تقلبی است و سوالی که قابل طرح می‌باشد این است که؛ سیاست کیفری ایران در قبال قاچاق داروهای تقلبی چگونه است؟ و آیا سیاست کیفری مزبور پاسخگوی ضمانت اجرا، کاهش و پیشگیری از جرائم قاچاق دارو می‌باشد؟ از مهمترین راه‌های مقابله با این جرائم منجمله قاچاق داروهای تقلبی؛ پیشگیری از وقوع آنها به اشکال متفاوت است که می‌توان این روش‌ها را به شکل پیشگیری‌های کیفری (سرکوبی و اجرای مجازات) و پیشگیری‌های غیرکیفری (پیشگیری‌های اجتماعی و پیشگیری‌های وضعی) دسته‌بندی نمود. جرم قاچاق به دلیل قدمت زیاد و عواید بسیار زیاد ناشی از آن، در اعماق جوامع ریشه دوانیده و بیش از آنکه مجازات‌ها راه درمان باشد، برای ریشه‌کن کردن این جرم نیاز به برنامه‌های قوی، حساب شده و هدفمند برای پیشگیری می‌باشد. برای پیشگیری از قاچاق کالا بطور کلی و قاچاق داروهای تقلبی بطور خاص، می‌توان روش‌هایی از جمله؛ طرح مالیات بر ارزش افزوده در جلوگیری از مفاسد اقتصادی و قاچاق کالا، اعمال هدفمند، برنامه‌ریزی شده و محدود نرخ حقوق و عوارض گمرکی، بازنگری در سیاست ایجاد بازارچه‌های مرزی بعنوان مَقَرّی برای قاچاق کالاهای تجاری و تجدیدنظر در سیاست ایجاد اشتغال و درآمد مناطق مرزی را مورد توجه قرار داد.

واژگان کلیدی: داروی تقلبی، قاچاق دارو، مجازات، پیشگیری کیفری و غیرکیفری

^۱ دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهر قدس

^۲ کارشناسی‌ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات شهر قدس maryamojaghi57@gmail.com

مقدمه

قاچاق دارو، از وحشتناک‌ترین نوع قاچاق محسوب می‌گردد، چراکه زیان آن تنها شامل زیان‌های اقتصادی نیست. بلکه سلامتی و جان انسان‌ها را به خطر می‌اندازد. شاید بتوان گفت که اهمیت دارو و مصرف صحیح آن در هر جامعه‌ای از اهمیت تغذیه صحیح نیز بیشتر است. فقر و نارسایی غذایی یا رژیم تغذیه نادرست، اثرات مزمن و منفی درازمدت بر سلامتی جامعه دارد اما دارو، نیازی است که به فوریت لازم می‌شود، به فوریت تأثیر می‌گذارد و به همین ترتیب عوارض ناشی از سوء مصرف آن نیز خیلی زود دامنگیر فرد و اجتماع می‌گردد، از اینروست که اهمیت آن را بیش از تغذیه صحیح می‌دانند. تأثیر دارو بر جان انسان‌ها و شمول آن در کالاهای ضروری زندگی همه انسان‌ها انکارناپذیر است. دارو یکی از مهمترین کالاهایی است که در سالیان اخیر موردنظر قاچاقچیان یا به اصطلاح مافیای آن بوده است. هر روز عده‌ای از مردم نقاط گوناگون دنیا، از پکن تا نیویورک با مرگی خاموش از پا در می‌آیند. هر روز جان بیماران در مزارع آفریقا یا ویلاهای مجلل آمریکای جنوبی تهدید می‌شود. علت این مرگ خاموش، داروهای تقلبی است. برخلاف کیف یا ساعت تقلبی، داروهای تقلبی داوطلب خریدی در بازار ندارد. هیچکس فقیر یا غنی، چینی یا آفریقایی و آمریکایی داوطلب خرید آن نیست. خریداران این کالا همواره بر این باورند که جنس اصل خریده‌اند.

این مساله ریشه در ابهام قانونی دارد که در برخی جنبه‌ها مسئولان را برای کیفیت داروها مورد مواخذه قرار می‌دهد و در برخی دیگر، صادرات به خصوص صادرات دارو را مقدم بر هر امر دیگر حتی سلامت عمومی می‌داند. ای کاش موضوع فقط جایگزین کردن مواد موثر با مواد بی‌اثر یا بی‌ضرر بود، موارد بسیاری را می‌توان نام برد که مواد جایگزین نسبت مواد اصلی اثری سمی و کشنده دارند و اغلب منشأ این جایگزین‌ها را نمی‌توان مشخص کرد که شاید یکی از علل آن، مراحل گران‌قیمت و طولانی تشخیص مواد تقلبی تشکیل دهنده داروها است. قاچاق دارو به آنسوی مرزها و همچنین ورود داروهای تقلبی به بازار دارویی کشور، از جمله آسیب‌هایی است که همواره سلامت جامعه و بخصوص بیماران را تهدید می‌کند. قاچاق دارو پس از مواد مخدر و اسلحه در دنیا، وحشتناک‌ترین نوع قاچاق است زیرا صورت جان مردم را با تهدید جدی مواجه می‌نماید. امروزه شرکت‌های داروسازی بزرگ چندملیتی در دنیا وجود دارند که گاهی تا ۱۰ درصد بازار دارویی دنیا در اختیار آنهاست و طبیعی است ما هم اگر بخواهیم به تهیه دارو از آنها دارو بپردازیم، باید قدرت این شرکت‌ها را بپذیریم. این شرکت‌ها در کشور ما هم مثل سایر کشورها، نمایندگی دارند که جزء سیستم همان شرکت محسوب می‌شوند، در نتیجه نمی‌توانیم این شرکت‌ها را به قاچاق دارو متهم نمائیم.

۱- مفهوم پیشگیری

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت، صیانت و ... آمده است (معین، ۱۳۶۳: ۹۳۳). از نظر ریشه‌شناسی، کلمه پیشگیری در دو بعد به معنای پیش‌دستی کردن و به جلوی چیزی رفتن و همچنین به معنی آگاه کردن، خبر دادن و هشدار دادن آمده است. همچنین این واژه در مفهوم جرم‌شناسی، خارج از گستره نظام کیفری تحقق پیدا می‌کند و عبارت است از: «هرگونه اقدامی که جلوگیری از ارتکاب جرم را مورد توجه قرار دهد (گسن، ۱۳۸۸: ۶۷). از منظر جرم‌شناسی پیشگیرانه، پاسخ‌های پیشگیرانه به پدیده مجرمانه، اقداماتی است که جنبه کنشی داشته و با ماهیت غیرقهرآمیز یا در مقام سالم‌سازی جامعه یا برای رفع بحران‌های جرم‌زا یا برای بر هم زدن اوضاع و احوال ماقبل بزهکاری اتخاذ می‌شود (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۸: ۵۲۵). بدینسان در اصطلاح جرم‌شناسی، پیشگیری شامل اقداماتی است که در قالب شناسایی و ارزیابی خطر جرم و اتخاذ راهکارهای لازم برای جلوگیری از وقوع آن صورت پذیرفته (شیری، ۱۳۸۶: ۱۷) و هدف آن کاهش نرخ بزهکاری است.

به‌هرحال بحث پیشگیری از جرم را آن دسته از حقوق‌دانانی پیش کشیدند که نظام کیفری را برای کاهش اثرات بزه، کافی نمی‌دانستند و بعنوان نمونه یکی از نخستین پیشگامان این وادی، جرمی بنتام است، بنحویکه وی در جستجوی راه‌حلی مناسب برای محو جرائم به ابزارهای مکمل اندیشیده و بر نقش آموزش و پرورش^{۶۵} و مذهب و دولت در کنار اهرم اعمال کیفر و بهره‌گیری از تأثیرات پیشگیرانه آن تأکید نموده است (پرادل، ۱۳۹۲: ۶۴-۶۵). هرچند با وجود این، مقام افتخارآمیز طراحی نهاد پیشگیری از جرم و ناهنجارهای اجتماعی را باید از آن انریکو فری دانست، نهادی که وی آن را «جانشین‌های کیفری» خوانده است (بکاریا، ۱۳۸۹: ۱۵). مقوله‌ای که با گذشت زمان به حدی گسترش یافته که امروزه شاخه‌ای تحت عنوان جرم‌شناسی پیشگیری به ظهور رسیده است (فدایی شهری، ۱۳۸۵: ۶۰). ریموند گسن (جرم‌شناس برجسته فرانسوی) نیز با استثنا کردن اقدامات کیفری، براساس اهداف و شیوه‌های دستیابی به این اهداف، پیشگیری را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه اقداماتی - به جز اقدامات کیفری - است که هدف غایی آن منحصرأ یا به صورت جزئی، محدود کردن دامنه ارتکاب جرم، غیرممکن کردن، مشکل کردن یا کم کردن احتمال وقوع جرم باشد». وجه مشترک این تعاریف، کنشی بودن این تدابیر است. این امر برای تفکیک رفتارهای مربوط به پیشگیری از جرم و سایر اعمال ضروری است. چراکه بسیاری از اعمال هستند که بطور جنبی بر پیشگیری از وقوع موثرند، اما هدف اصلی آن نیستند. چنانچه قرآن نیز نماز را عامل بازدارنده از فحشا و منکرات ذکر کرده است؛ در حالیکه هدف اصلی از نماز عبادت و ایصال به مقام عبودیت خداوند می‌باشد.

۲- سوداگران مرگ در کمین تاراج سلامتی مردم و اقتصاد کشور

صحنه تاریخ، پیوندی ناگسستنی با جرم داشته و خواهد داشت، پیوندی که گره آنرا آدمیان می‌زنند، به عبارتی تا جامعه هست، جرم نیز هست. بطوریکه دورکیم در قرائتی خاص از این وضعیت معتقد است؛ «جرم بخشی بهنجار از جامعه بوده و جزء مکمل آن است» (وایت و هنیز، ۱۳۸۷: ۱۴۸). بعبارتی او رخداد میزان معینی از جرائم را امری عادی و حتی از اسباب سلامت جامعه می‌پندارد و احتمالاً به همین سبب است که برخی از جرم‌شناسان، جایگاهی برای مقوله پیشگیری قائل نبوده و بر این باورند که به جای آن باید سخن از کاهش نرخ جرم به میان آورد. چراکه آرمان نابودی جرم، در عمل تاکنون میسر نشده و نخواهد شد و لذا طرفداران این طرز تفکر که کیفرشناسی نوین (عدالت سنجشی، تخمینی، محاسبه محور) خوانده می‌شود، با اعتقاد به عدم امکان محو کلی جرائم، خواستار تقلیل نرخ آن در سطحی قابل تحمل برای جامعه هستند (نجفی توانا، ۱۳۸۷: ۶۰-۵۹). پذیرش اصل برتری پیشگیری بر درمان، سیاست‌های قضایی و کیفری را بر این داشته است تا با گزینش شیوه‌های کارآمد، افراد را از ارتکاب بزه باز دارند و با کاهش نرخ تکرار جرم، جمعیت کیفری را محدود کند. البته پیشگیری از جرائم امر مستحذی نیست که بشر به تازگی با آن آشنا شده باشد، بلکه از اموری است که بشر و نیز احکام الهی بر آن تأکید داشته و به دنبال راهی برای آن بوده‌اند. بدیهی است که مهمترین شیوه برای کاهش پرونده‌های وارده به دادگستری‌ها نیز توجه به بعد پیشگیرانه رفتارها و سیاست‌ها است. قانون اساسی ایران، پیشگیری از وقوع جرم را از وظایف قوه قضائیه برشمرده است. مطابق قانون اساسی «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» در عرض و منفک از «کشف جرم و تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمین و اجرای حدود و مقررات مدون جزائی اسلام» است. آهرچند تأثیر متقابلی بر یکدیگر دارند. بنظر می‌رسد که اولین شیوه‌های پیشگیری مبتنی بر بالا بردن هزینه کیفری و افزایش مجازات‌ها بوده است. در این شیوه‌ها با شدت بخشیدن و خشونت شدید، از طریق ارعاب و عبرت‌آموزی سعی بر کنترل جرم در جامعه داشته‌اند. در این روش‌ها با حذف و طرد بزهکار، امکان تکرار جرم عملاً منتفی می‌شود. ریشه‌های این اندیشه را در سیاست جنایی ایالت متحده همچنان می‌توان مشاهده کرد که در آن براساس شعار سه ضربه و اخراج^۲ پس از ارتکاب سه بزه و تأثیر نپذیرفتن بزهکار از مجازات‌ها، به طرد کامل و حبس‌های طولانی‌مدت وی می‌انجامد. اما گذشت زمان نشان داده است که این شیوه نتوانسته است از بروز بزه جلوگیری کند. چراکه در این اندیشه پیش‌فرض اینست که بزهکار عاقلانه، منافع و مضار بزهکاری را پیش از انجام بزه می‌سنجد و بیشتر شدن شدت و خشونت اعمال مجازات‌ها در کاهش علاقه فرد به بزهکاری علت

^۱ Actuarial Justice

^۲ این امر در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی مطرح شده است.

^۳ «Tree strikes and you out»

تامه عدم رخ دادن جرم است. اندیشه‌های انریکو فری را می‌توان نقطه عطفی در تحول از جرمیت پوزیتیویستی به پذیرش اختیارمندی انسان در غرب دانست. او که شاگرد لومبرزو بود، بیان کرد انسان، موجودی مختار است و تنها عوامل زیست‌شناختی بر وقوع بزه تأثیر ندارد و برای ریشه‌یابی جرائم، باید به سراغ عوامل محیطی و اکتسابی نیز رفت. این تحولات به دنبال خود مکتب دفاع اجتماعی را به دنبال داشت که در آن بر تناسب مجازات با شخصیت مجرم و لزوم توجه به اصلاح و درمان بزهکار، تأکید و جامعه‌پذیری بعنوان هدف اصلی مجازات در نظر گرفته شد.

۳- انواع پیشگیری

دستگاه عدالت کیفری تا پایان قرن هجدهم تنها عملی که انجام می‌داد، مجازات گناهکار با هدف عبرت‌آموزی به دیگران و ایجاد رعب و هراس در اجتماع بود. چراکه تصور می‌شد شکنجه و مجازات‌های شدید می‌تواند ترس و وحشت را در اجتماع به وجود آورد و در نتیجه مانع از ارتکاب جرم توسط دیگران گردد. اینگونه سیاست پیشگیری از جرم توأم با انتقام در ملأعام بود که همراه با تبلیغات و توأم با خشونت بسیار در برابر دیدگان مردم انجام می‌گرفت. این نوع سیاست به دلایل مختلفی، ناکارآمد، ارزیابی شد و درخصوص کاهش جرائم تأثیر قابل توجهی برای آن شناخته نشده است. انریکو فری نخستین کسی بود که از پیشگیری و ۶۷ جانشین‌های غیرکیفری سخن به میان آورد. او در کتاب خود تحت عنوان «افق‌های نوین حقوق کیفری» در سال ۱۸۸۸ میلادی، خواستار تجدیدنظر در حقوق کیفری و توجه به نحوه مبارزه با بزهکاری شد. او با ارائه یک برنامه وسیع، اقدامات پیشگیرانه را به سوی تدابیر غیرسرکوبگرانه و غیرقهرآمیز هدایت نمود.

۳-۱- پیشگیری کیفری

پیشگیری کیفری با تهدید کیفری تابعان حقوق کیفری از یکسو و به اجرا گذاشتن این تهدید از طریق مجازات کسانی که ممنوعیت‌های کیفری را نقض کرده‌اند از سوی دیگر، در مقام پیشگیری عام و پیشگیری خاص از جرم است. منظور از پیشگیری عام، استفاده از جنبه‌های ارعاب‌آمیز حقوق کیفری و مخصوصاً مجازات است. با این استدلال که ترس از دستگیری و مجازات، افراد را از ارتکاب جرم منصرف می‌نماید.

منظور از پیشگیری کیفری خاص از جرم، پیشگیری از تکرار بزه توسط بزهکار است که با اصلاح مجرمین (طبق قانون اساسی^۱ از وظایف قوه قضائیه است) محقق می‌شود. همچنانکه ماده ۳ آئین‌نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۴۸/۰۹/۰۲ از نگهداری محکومان در زندان، حرفه‌آموزی، بازپروری

^۱ قسمت دوم بند ۵ اصل ۶۵۱ قانون اساسی

و بازسازی آنهاست. در تمامی کشورهایی که همانند ایران از نظام حقوق رومی- ژرمنی (حقوق نوشته) پیروی می‌کنند قانون، جایگاهی بس والا داشته و همسو با اصل قانونی بودن جرم و مجازات، هیچ جرم و مجازاتی بدون نص قانون وجود ندارد، بدین معنا که فقط قانون می‌تواند، جرم و به تبع آن مجازات را رقم زند. لذا بر مقتن است که اعمال مجرمانه و مجازات‌ها را بصورتی صریح در قانون احصا نماید (محسنی، ۱۳۹۲: ۱۵۸). بنابراین پیشگیری از جرم، یکی از مبانی اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها است. بطوریکه بنام معتقد است؛ قوانین کیفری تأثیر روانی بر اراده انسانی می‌گذارد و موجب می‌شود انسان دانسته و سنجیده در اعمال خود گام برداشته و از پیش، پیامد آنرا پیش‌بینی نماید. پس عبرت‌انگیزی کیفرها اثر بازدارنده‌ای در بردارد، اثری که مشروط به آن است که؛ فرد قادر باشد، پیش از ارتکاب جرم، سود و زیان خود را محاسبه کند و در این میان، وجود قانونی روشن و دقیق و قابل فهم، برای پیشگیری از رفتارهای ضاجتماعی ضروری و سودمند است (بکاریا، پیشین: ۳۸). یعنی تنظیم فهرستی از جرائم و مجازات‌ها و آگاه نمودن افراد جامعه نسبت به آن، تأثیر نیکویی در پیشگیری از جرائم خواهد داشت (اردبیلی، ۱۳۹۲: ۳۷). بدین ترتیب، نخستین و مهمترین رکن بهداشت حقوقی در کشور، همانا وجود قوانین کارآمد و موثر در پیشگیری از جرم است. اهمیت بهره‌برداری از زبان اعدام برای گویشی عبرت‌آموز در طول تاریخ تا بدانجا بوده که حتی بکاریا که خود از سردمداران مخالفت با مجازات اعدام است، همگام با بنام، مجازات مزبور را در شرایطی که تنها مانع نیرومند در زمینه منصرف نمودن سایرین از ارتکاب جرائم است، ضروری می‌شمارد (بکاریا، پیشین: ۷۱).

لذا، تنها استفاده مناسب از شمشیر دو لبه اعدام توسط مقنن روشن‌بین و محدود کردن آن به تعداد اندکی از اعمال مجرمانه بسیار شدید، هرچند به علت حذف همیشگی فرد مرتکب از صحنه زندگی، امکانی برای بازسازی او و بازدارندگی خاص باقی نمی‌گذارد، اما با رهایی جامعه از خطرات بالقوه بزهکار، گامی در جهت پیشگیری که البته منوط به آن است که از تکرار و گسترش این کیفر پرهیز گردد. زیرا این امر علاوه بر برانگیختن انتقادات بشردوستانه و ترویج فرهنگ مرگ‌خواهی، انهدام و خشونت در جامعه، سبب تضعیف اثر ترس و عبرت‌آموزی اعدام نیز می‌شود. حبس ابد یا حبس‌های طولانی‌مدت که در مورد بزهکارانی که مرتکب جرائم سنگین شده‌اند و نیز در مجرمان مکرر، اجتناب‌ناپذیر است (بولک، ۱۳۸۵: ۶۳). یکی دیگر از مجازات‌های شدید است که با سلب دائمی یا بلندمدت آزادی از مجرم و به تبع آن سلب توان بزهکاری از او، تأمین‌کننده دفاع اجتماعی است (غلامی، ۱۳۹۰: ۵۶). بنابراین، اجرای این کیفر بر مرتکب با واداشتن سایرین به این اندیشه که چنانچه آنها هم مرتکب چنین رفتاری شوند، تا سال‌ها به وضعی به همان اندازه اندوه‌بار مبتلا خواهند شد، در پیشگیری از جرم تأثیر فراوان دارد. تأثیری که از دید بکاریا با ایجاد یک نمونه مستمر انسان محروم از آزادی، بصورت پیاپی افراد جامعه را تحت تأثیر قرار داده و ملکه اذهان می‌شود (بکاریا، پیشین: ۷۳-۷۲).

بنابراین برای کاهش جرائم باید از میزان قوانین و محدودیت‌هایی که بر آزادی برچسب مجرمانه می‌زنند، کاست و موتور تولید جرم را از رشد بی‌رویه بازداشت (فلاتکان، ۱۳۸۴: ۱۶۵-۱۶۱). نکته‌ای که متأسفانه با وجود حدود ۲۰۰۰ عنوان جرم تعریف شده در مجموعه قوانین کشورمان نادیده گرفته شده است. چراکه تورم جرم‌انگاری و اطلاق عنوان مجرمانه بر اعمالی که از دید جامعه به هیچ وجه بزهکارانه تلقی نمی‌گردند، سبب تضعیف اعتبار جرم‌انگاری اعمال واقعاً مجرمانه در ذهن اجتماع است. امری که با کاهش بار اربابی مجازات‌ها، سبب عدم تمایل مردم به یاری‌رسانی در کشف جرائم شده و مجازات مرتکبان چنین اعمالی را نیز ناعادلانه جلوه می‌دهد. مسأله‌ای که متعاقب سیاست تنظیم مجازات‌های بیش از حد خشن از نظر عموم نیز رخ می‌دهد. بهره‌گیری از نظام مجازات‌های شناور به معنای تعیین حداقل و حداکثر برای مجازات‌ها و همچنین استفاده از چند مجازات به صورت تخییری در مورد یک جرم با کمک به مقوله فردی کردن کیفرها، گامی موثر در تأمین هدف پیشگیرانه مجازات‌ها است. چراکه افراد مختلف به لحاظ برخورداری از ویژگی‌های متفاوت فردی، اجتماعی، مادی و معنوی از انواع مجازات‌ها بگونه‌هایی متفاوت تأثیر می‌پذیرند. لذا، مجازاتی همچون جزای نقدی که برای اقشار فرودست جامعه بازدارنده است، هرگز نسبت به متمولین و طبقات بالادست اجتماع چنین کارکردی را دارا نیست (شیری، پیشین: ۱۶۱).

۶۹ بدین ترتیب مقنن در جهت پیشگیرانه نمودن کیفرها نسبت به همگان، نباید تنها به یک مجازات محدود باشد، امری که فرای تخطی از اصول عدالت، سبب انحصار تأثیرات اربابی کیفرها به قشری معین از جامعه می‌شود. نکته‌ای دیگر که از مقتضیات مسلم در زمینه پیشگیری کیفری است، همانا تصویب قوانین نوین و متناسب با نیازهای جامعه و انواع جدید بزهکاری است. بدین معنا که مقنن تیزبین بایستی گام به گام با مجرمان پیش رفته و در هر مرحله واکنشی مناسب در قبال کنش‌های مجرمانه آنان از خود نشان دهد. (والک لیت، ۱۳۸۷: ۸۱). در انتها بایستی از توانمندی اهرم اخطار و تحذیر- به معنای آگاهی عمومی از قوانین و کیفیت جرائم و مجازات‌ها- غافل ماند. رویکردی که بخشی از هدف بازدارندگی عام در اجتماع را جامه عمل می‌پوشاند. زیرا تا زمانی که افراد از غیرقانونی بودن برخی اعمال آگاه نباشند، نمی‌توانند از ارتکاب آن هراس داشته باشند. لذا اعلام رفتارهای مستحق مجازات از یکسو برای مجرمان بالقوه اخطارآمیز است و از سوی دیگر با ارائه اطلاعات لازم به بزه‌دیدگان بالقوه، در کاهش بزهکاری، موثر است. همسو با این دیدگاه است که برخی از قانونگذاران با التفات ویژه نسبت به «حق دانستن مردم» طرفدار تصویب قوانین، ضمن ارائه اطلاعات لازم راجع به برخی از مجرمان به جامعه هستند و بدین‌سان با تیر پیکان آگاهی عمومی، دو هدف افزایش ضریب امنیت عمومی و کاهش امکان ارتکاب جرم را نشانه می‌روند، نشانه‌گیری که به هدف پیشگیری از جرم، اصابت خواهد نمود (غلامی، پیشین: ۶۱-۶۰). بنابراین، اشارات اخطارگونه به شهروندان چه از طریق

مطبوعات و چه از طریق سایر رسانه‌های گروهی مثل رادیو و تلویزیون و به ویژه از طریق زیرنویس‌های کوتاه و گویا در برنامه‌های پربیننده یا حتی ارسال پیامک به روی تلفن‌های همراه و یا توزیع بروشورهایی در این زمینه، با معرفی جرائم و بخصوص مجازات، از راه بازدارندگی به پیشگیری خواهد انجامید. قوه قضائیه که در راستای نظریه تفکیک قوا، از حق حل و فصل دعوی و مراعات مردم برخوردار است، پیشگیری که در محاکم قضایی از بعدی کیفری برخوردار بوده و با رویکردی واکنشی درصدد جلوگیری از ارتکاب جرم و بطور ویژه ممانعت از تکرار جرم است که این امر از یکسو در گرو صیانت از ابهت بت مجازات‌ها از طریق استفاده بجا از آنان به منظور تأمین ارباب عمومی و از سوی دیگر وابسته به فراهم‌آوری ارباب خاص از طریق کاربرد ضمانت اجرای کیفری موثر بر مجرمان است. عبارتی اجرای قانون در عمل از خود قانونگذاری مهمتر است. زیرا اجرای قانون تأثیر پیشگیرانه‌ای را که بالقوه در حقوق کیفری وجود دارد، به فعلیت می‌رساند. عبارتی می‌توان گفت، پیشگیری قضایی عبارت است از: اقدامات دستگاه قضائی در خصوص مجرمان و استفاده مناسب از قرارهای تأمین و ضمانت اجراها و جلب اعتماد عمومی نسبت به نهادهای عدالت کیفری و در این بین، یکی از اهرم‌های کارآمد، انگشت نهادن بر مسأله بازدارندگی مجازات‌ها است (شیری، پیشین: ۱۹). از دیگر اسباب تأمین بازدارندگی مجازات‌ها، بحث به حداقل رسانیدن اشتباهات قضایی از طریق آموزش حرفه‌ای و تخصصی قضات است. زیرا در نظام قضایی که به علت عدم کفایت علمی و حرفه‌ای قضات آن، دامنه اشتباهات قضائی گسترده بوده و به کرات در جریان رسیدگی‌ها، بی‌گناهی برچسب مجرمیت دریافت نمایند، پیشگیری از جرم، صرفاً قربانی بیش نخواهد بود. زیرا عملی شدن ضرب‌المثل «آش نخورده و دهان سوخته» افزون بر آنکه اعتبار کلی احکام صادره از دادگستری را زیر سوال می‌برد و سبب سلب اعتماد مردمی از این نهاد می‌شود، دیگر انگیزه چندانی را در شهروندان جهت پرهیز از درگیری (با اعمال مجرمانه) به منظور ممانعت از تحمل برخوردهای کیفری باقی نمی‌گذارد. بدین معنا که خط قرمز پررنگی را بر روی جنبه‌های اربابی مجازات خواهد کشید، فاجعه‌ای که البته در اعلام بی‌گناهی مجرمان واقعی نیز به وقوع می‌پیوندد (آشوری، ۱۳۸۵: ۹۴). عاملی که در مسیر پیشگیری از بزهکاری، تکیه زدن بر ستون مجازات‌ها را قابل اعتماد می‌نمایاند، همانا انتخاب شیوه مناسب و کارآمد در اجرای مجازات‌ها است. انتخابی که از سوی دست‌اندرکاران قوه قضائیه صورت می‌پذیرد و مسأله‌ای که بحث جدال برانگیز اجرای علنی مجازات‌ها بویژه اعدام را پیش می‌کشد. رویکرد اجرای آشکار کیفر از دیرباز در عرصه حقوق جزا مطرح بوده است. زیرا گروهی از اندیشمندان را عقیده بر آن بوده که ترهیب، اخافه و برانگیختن رعب، مستلزم نمایش اجرای مجازات در جوی آکنده از خوف و وحشت و حضور افراد در صحنه اجرای مجازات است (اردبیلی، پیشین: ۳۹۹).

۳-۲- پیشگیری غیر کیفری

به موجب مفهوم موسع از پیشگیری، هر آنچه علیه جرم باشد و در مبارزه با بزهکاری مورد استفاده قرار گیرد، پیشگیری محسوب می‌شود. بر این مبنا می‌توان گفت مجازات، ترمیم خسارات مجنی علیه و فردی کردن مجازات بوسیله قاضی، پیشگیری هستند. لذا، طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیر کیفری را در بر می‌گیرد. این استنباط در نزد جرم‌شناسان بی‌سابقه نیست. مانند فری که از علمای مکتب تحقیقی و شاگرد لومبروزو بود و ابتدا به جبری بودن جرم عقیده داشت اما رفته رفته نظرش تغییر یافته و مجرمین را طبقه‌بندی کرد. وی برخلاف لومبروزو، محیط اجتماعی و جغرافیایی را نیز جزء عوامل موثر در جرم برشمرد. فری دو راهکار برای مبارزه با جرم پیشنهاد کرد:

- ۱) اقدامات دفاع فردی (یعنی مبارزه با علل شخصی جرم): وی معتقد بود بجای مجازات‌ها، اقدامات دفاع فردی را جایگزین کنیم؛ عبارتی پیشگیری از تکرار جرم.
- ۲) اقدامات دفاع اجتماعی (یعنی اقداماتی جهت تقلیل علل اجتماعی بزهکاری): به نظر فری، اقدامات دفاع اجتماعی باید جایگزین مجازات گردد (بابایی، ۱۳۸۶: ۷۵).

وی پس از اعلام قانون اشباع جنایی و با استنتاج از آنکه کیفرها بدون اثر پیشگیری عمومی هستند، به ارائه یک برنامه وسیع اقدامات پیشگیری پرداخته است که آنرا «قائم مقام‌های کیفری» یا هم عرض‌های کیفری ۷۱ خوانده است. اقدامات دفاع اجتماعی پس از نیم قرن، عنوان اقدامات تأمینی بخود گرفت. از آنجا که جهت‌گیری اقدامات تأمینی، پیشگیری از جرم در آینده است. لذا سعی می‌کنند عوامل ترکیبی جرم را خنثی کنند. فری معتقد بود به موازات اقدامات دفاع فردی، اقدامات دفاع جمعی نیز باید وجود داشته باشد. لذا برداشت وی جنبه فراگیر دارد.

۴- پیشگیری‌های کیفری از قاچاق داروهای تقلبی

این پیشگیری به دو دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از:

- ۱) پیشگیری‌های عمومی: در بیان پیشگیری عام از بزهکاری می‌توان چنین بیان داشت: پیشگیری از وقوع جرم از طریق وضع مجازات و بکارگیری نظام کیفری به منظور ارعاب و بازدارندگی عموم جامعه است. بنظر می‌رسد براساس اصل قانونی بودن مجازات‌ها و اصل شخصی بودن مجازات شکل گرفته است.^۲

^۱ اتریکو فری، نخستین جرم‌شناسی است که دارای این نگرش بود.

^۲ پیشگیری عام از بزهکاری در چهارچوب جرم‌شناسی حقوقی «انتقادی» قرار می‌گیرد.

۲) پیشگیری‌های اختصاصی: اثراتی که «مجازات» در بازدارندگی مجرم از ارتکاب تکرار جرم دارد، پیشگیری خاص نامیده می‌شود. با تحمیل مجازات بر مجرم و تنبیه او، رنج و سختی حاصل از مجازات باعث می‌شود وی از ارتکاب تکرار جرم اجتناب ورزد.^۱

۵- پیشگیری‌های غیرکیفری از قاچاق داروهای تقلبی

این نوع پیشگیری به دو دسته تقسیم می‌گردد که عبارتند از:

۱) پیشگیری‌های اجتماعی: پیشگیری اجتماعی بعنوان یکی از مصادیق پیشگیری غیرکیفری، شامل اقداماتی است که بر کلیه محیط‌های موثر در جامعه‌پذیری فرد و همچنین محیط‌هایی که دارای کارکرد اجتماعی هستند تأثیرگذار است. از اینرو، در پیشگیری اجتماعی به دنبال هماهنگ‌سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی هستیم. در این نوع پیشگیری، ریشه‌های بزهکاری هدف قرار می‌گیرد تا از این طریق مانع شکل-گیری علل بزهکاری گردد.

۲) پیشگیری‌های وضعی: طرح پیشگیری وضعی از جرم بعنوان یک نظریه علمی اصالتاً تأسیسی، انگلیسی است که توسط سه نفر به نام‌های کلارک، می‌هیو و کرینش مطرح شده و توسعه یافته است. رونالد کلارک در مقدمه کتاب خود که در سال ۱۹۹۷ با تغییراتی تجدید چاپ گردید، بیان می‌دارد؛ این نظریه از جهت پیشگیری جرم اشاره به یک روش خاص دارد که مبتنی بر متعالی کردن جامعه و نهادهای آن نیست. بلکه بطور ساده تکیه بر کاهش دادن فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم دارد. این در حالیست که پیشگیری اجتماعی زمینه و علل جرم‌زا را از بین می‌برد ولی پیشگیری وضعی، فرصت و امکان وقوع آن را کاهش می‌دهد یا دشوار می‌سازد. اقدامات وضعی پیشگیرانه، ناظر بر اوضاع و احوال و شرایطی هستند که مجرم را در آستانه ارتکاب جرم قرار می‌دهد. این اوضاع و احوال که در جرم‌شناسی، وضعیت‌های ماقبل بزهکاری یا وضعیت‌های پیش جنایی نام دارد، فرآیند گذار از اندیشه به عمل مجرمانه را تحریک یا تسهیل کرده و نقش مهمی در آن ایفاء می‌کند. در پیشگیری وضعی با ایجاد موانع فیزیکی میان بزهکار و هدف جرم و نیز تغییر کسب و کار و حضور اجتماعی افراد، تغییر ساعات فعالیت روزانه، محل‌های رفت و آمد، صرف‌نظر کردن از برخی آرزوها نظیر داشتن اتومبیل گرانبیامت و غیره، سعی در بالا بردن هزینه و خطرات ارتکاب جرم و کاهش اثر سوء ناشی از آن و نهایتاً تغییر یا حذف موقعیت‌های مولد بزه یا بزه دیده و بطور کلی تقویت حفاظت از آماج جرم را دارد. برای رسیدن به این هدف، روش‌های پیشگیری وضعی در سه دسته طبقه‌بندی شده‌اند:

^۱ پیشگیری خاص از بزهکاری یا عبارتی جلوگیری از تکرار جرم از مباحث جرم‌شناسی بالینی می‌باشد.

- (۱) روش‌هایی که کوشش و تلاش برای ارتکاب جرم را کاهش می‌دهد؛
- (۲) فنونی که ارتکاب جرم را پرخطر می‌کند؛
- (۳) وسایلی که جذابیت موضوع جرم را کاهش می‌دهد.

نتیجه‌گیری

قاچاق دارو پس از مواد مخدر و اسلحه در دنیا، وحشتناک‌ترین نوع قاچاق است. زیرا جان مردم را با تهدید جدی مواجه می‌نماید. سهم داروهای تقلبی هر روز بیش از پیش، در قاچاق کالا افزایش یافته و بدنبال آن، نگرانی جوامع بشری نیز افزایش یافته است. انگیزه این تقلب، چندان پیچیده نیست. امروزه ساخت داروهای تقلبی، تجارت بزرگی است که قویاً به سرعت در حال گسترش است. گرچه مشکل داروهای تقلبی بیشتر در کشورهای در حال توسعه دیده می‌شود (مانند ایران) ولی اطمینان مردم کشورهای صنعتی از سلامت داروها، آنان را نیز در معرض خطر قرار داده است. یکی از طرق مقابله با جرائم، مجازات مرتکبین آنها است لیکن این روش تنها راه حل مسأله نمی‌باشد. یکی از مهمترین راه‌های مقابله با جرایم منجمله قاچاق داروهای تقلبی؛ پیشگیری از وقوع آنها به اشکال متفاوت است. می‌توان این روش‌ها را به شکل زیر دسته‌بندی نمود:

- (۱) پیشگیری‌های کیفی که در این نوع پیشگیری از جرم، صرفاً با سرکوبی و اجرای مجازات می‌باشد و به ۷۳ آن پیشگیری واکنشی نیز می‌گویند.
- (۲) پیشگیری‌های غیرکیفری که شامل پیشگیری‌های اجتماعی (اقداماتی که بر کلیه محیط‌های موثر در جامعه‌پذیری فرد و نیز محیط‌های دارای کارکرد اجتماعی، تأثیر گذارند) و پیشگیری‌های وضعی می‌باشد. در نتیجه می‌توان گفت؛ جرم قاچاق به دلیل قدمت زیاد و عواید بسیار زیاد ناشی از آن، در اعماق جوامع ریشه دوانیده و بیش از آنکه مجازات‌ها راه درمان آن باشد، برای ریشه‌کن کردن این جرم نیاز به برنامه‌های قوی، حساب شده و هدفمند برای پیشگیری می‌باشد.

پیشنهاد

- برای پیشگیری از قاچاق کالا بطور کلی و قاچاق داروهای تقلبی بطور اختصاصی، می‌توان از روش‌هایی مانند:
- (۱) طرح مالیات بر ارزش افزوده در جلوگیری از مفسد اقتصادی و قاچاق کالا؛
 - (۲) اعمال هدفمند، برنامه‌ریزی شده و محدود نرخ حقوق و عوارض گمرکی؛
 - (۳) بازنگری در سیاست ایجاد بازارچه‌های مرزی بعنوان مَفَرّی برای قاچاق کالاهای تجاری؛
 - (۴) تجدیدنظر در سیاست ایجاد اشتغال و درآمد مناطق مرزی استفاده؛
 - (۵) آگاه نمودن مردم جهت مضرات استفاده از داروهای تهیه شده از مراکز غیرمجاز؛

- ۶) افزایش دادن بازرسی‌های مختلف در سطوح متفاوت از صنف داروفروشان؛
- ۷) همکاری بسیار نزدیک سازمان‌ها و نهادهای مرتبط نمود؛
- ۸) تنظیم قوانین مناسب و اجرای دقیق آن نمایند (توصیه سازمان بهداشت جهانی)؛
- ۹) بکار بردن روش ارزیابی رنگ‌سنجی (موفق در تشخیص نمونه اصل داروهای ضد مالاریا)؛
- ۱۰) استفاده از هولوگرام و بارکد؛
- ۱۱) استفاده از فناوری RFID (شناسایی از طریق امواج رادیویی) (راهکار سازمان غذا و داروی آمریکا).

فهرست منابع

- ۱- آشوری، محمد (۱۳۸۵)، جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین، چ ۲، تهران: نشر گرایش.
- ۲- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۲)، حقوق جزای عمومی، ج ۱، چ ۳۲، تهران: نشر میزان.
- ۳- بابایی، احسان (۱۳۸۶)، مبانی حقوق شهروندی در اسلام، مقالات برگزیده همایش حقوق شهروندی، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات.
- ۴- بکاریا، سزار (۱۳۸۹)، رساله جرائم و مجازات‌ها، مترجم: محمدعلی اردبیلی، چ ۸، تهران: نشر میزان.
- ۵- بولک، برنار (۱۳۸۵)، کیفرشناسی، مترجم: علی حسین نجفی ابرندآبادی، چ ۶، تهران: انتشارات مجد.
- ۶- پرادل، ژان (۱۳۹۲)، تاریخ اندیشه‌های کیفری، مترجم: علی حسین نجفی ابرندآبادی، چ ۷، تهران: سمت.
- ۷- شیری، عباس (۱۳۸۶)، «بررسی لایحه پیشگیری از وقوع جرم»، فصلنامه مطالعات و پیشگیری از جرم، ش ۲.
- ۸- غلامی، حسین (۱۳۹۰)، تکرار جرم (بررسی حقوق و جرم‌شناختی)، تهران: نشر میزان.
- ۹- فدایی شهری، غلامرضا (۱۳۸۵)، «نقش پلیس مکتبی در کنترل و پیشگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ش ۱.
- ۱۰- فلاطکان، گری گوری (۱۳۸۴)، «مهندسی جرم»، مترجم: عباس ایمانی، مجله کانون وکلا.
- ۱۱- محسنی، مرتضی (۱۳۹۲)، دوره حقوق جزای عمومی (دو مجلد)، چ ۳، تهران: انتشارات گنج دانش.
- ۱۲- معین، محمد (۱۳۶۳)، فرهنگ معین، تهران: انتشارات مجد.
- ۱۳- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۶)، «بررسی لایحه پیشگیری از وقوع جرم با رویکرد انتظامی»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ش ۳.
- ۱۴- نجفی توانا، علی (۱۳۸۷)، «همپای منزلت»، روزنامه همشهری.
- ۱۵- والک لیت، ساندرا (۱۳۸۷)، شناخت جرم‌شناسی، حمید رضا ملک محمدی، چ ۲، تهران: انتشارات میزان.
- ۱۶- وایت، راب و هنیز، فیونا (۱۳۸۷)، جرم و جرم‌شناسی، مترجم: علی سلیمی، موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه.